

ЕГЕМЕН

ҚАЗАҚСТАН

«Біліксіздің тілін тыйған жән болар,

Білімдінің сөзін жиган жән болар».

Жүсін Баласағұн IX-X ғасырлар

Мәскеу. Күз. 1982 жыл. XX ғасыр

Асылдарды іздеу аманат та, азап та.

Тапсаң қуаныштан жүрегін жарылардай болып қуанасың.

Таба алмасаң шарқ ұрып іздегеннен өкпең өшеді. Бірақ шегінуге жол жоқ. Сен бабаларыңның аманатын іздеуден тыным таппайсың.

Сабылып іздеу рахаты болады.

Талып табу рахаты болады.

Есің кетіп тану рахаты болады.

Мәңгілік табыну рахаты болады.

Асыл рахатты бабанның сөзімен табысқанда анық ұғып, сол саналы сөздерді жүрегіңе жеткізгенде анық сезінесің.

Бұл – табысу рахаты. Сол рахат сезім өлгеніңше сенің жаныңда болады. Жүрегінді тербейді. Бәлкім өмірден өтер сәтінде сол сабылып іздеу, табу, тану, табыну, табысу рахатын есіңе алып, өзінді бақытты сезінуің әбден мүмкін.

Сонда сенің езуіңе күлкі үйіріледі. Тамсанып тұрып, сәл ғана жымиясың. Одан бөлек қимылға қуаты қайтқан тәнде шама да болмайды. Бірақ сені тамсандырған рахат бойыңды қуалап кетіп бара жатады.

О, Құдірет!..

Бірде Аварстанның арыстан ақыны Расул Ғамзатов мені тауып әкелуге авардың үлкен ақыны, Олжас Сүлейменовтің асыл досы Магомед Алиевті жіберіпті.

Магомед Алиев аса терең ойлы, айтқан сөзінен қайтпайтын қайсар мінезді, нағыз ақын, нағыз азамат еді.

Магомед әуелі үйге телефон соқты.

– Қыпшак, үйдемісің, саумысың?! – деді. Артынша менің сөзімді тоспастан, – Расул сені көргісі келеді, соны айтып еді, – деп тағы сөйледі.

– Қашан көргісі келеді?

– Үлкен адамның сөзін сым темір арқылы жеткізу – күнә. Үйіңе барып сенің дастарқан басыңда айтуым керек, – деді Магомед. Біздің таулық салт солай, Қыпшақ.

– Болсын, кел, – дедім.

Ол үйге ентелей еніп, мені өзімсіне құшақтады. Қолындағы кенеп дорбадан бір бөтелке «Дағыстан» коньягын алып шықты.

– Басың ауырғанда таңертең үлкен екі қасық ішсең өте пайдалы. Кавказдың керемет шөптерінен жасалған.

– Жүзімнен де.

– Жүзімнен гөрі коньяқтың ішінде таудың саулық шөбі көп.

– Рахмет, Магомед.

Мен үстелге «Қазақстан» коньягын қойдым.

– Ең жақсы коньяк «Қазақстан» коньягы, бірақ «Қазақстан» коньягын Мәскеуде емге таппайсың! – деді Магомед көзі жанып. – Қыпшақ, әуелі маған стаканға толтырып коньяк құй, соны аздап ұрттап ішіп отырайын. Коньякқа серілік жарасады. Қыпшақтарға кезінде қымыз жарасқан.

– Болсын, Магомед.

– Қыпшақ, мен саған әуелі Расулдың қашанға және неге шақырғанын айтайын.

– Айт, Магомед.

– Ертең кешкі беске «Москва» қонақ үйіне келсін деді. Жүсіп Баласағұн деген X ғасырдың хас ақынын біле ме екен, соны да сұра деді.

– Баласағұнды естігем. Бірақ толық танымаймын.

– Қыпшақ, Баласағұн қазақ ақыны ма?..

– Түрік халықтарына ортақ тұлға деп білемін.

– Оны Олжастан сұрау керек. Ол бәрін біледі. Әнуардан сұрау керек. Ол да бәрін біледі. Сен әлі жассың, Қыпшақ. Сенің көне жырауларды білмеуің мүмкін. Сен әдебиетке геологиядан келген адамсың ғой.

– Расул Ғамзатов біле ме екен?

– Ол бәрін біледі. Ал қош сау тұр. Ертең жүздесеміз, – деп үйге ентелей енген Магомед Алиев, үйден ентелей шығып бара жатты.

«Москва» қонақүйі

Расул Ғамзатов ағамыз қашанда Мәскеудің тап ортасындағы «Москва» қонақ үйіндегі люкс бөлмеде жатады. Оның қасында қашанда авар азаматтары жүреді. Расулдың қамын солар түзейді.

– Төрлет, Роллан інім, төрлет, – деді Расул ағам. – Жайланып отыр. Ертең күн демалыс. Бүгін Москвадағы авар ақындары демаламыз. Сен де демал. Мен саған орысша қолжазба берем. Соны өзің оқы. Сонан соң Әнуар мен Олжасқа Алматыға салып жібер. Олар да оқысын. Өз ойларын айтсын. Келістік пе?!

– Келістік.

– Онда құяйық, Расул, – деді егделеу авар ақыны.

– Құй! Жаратқан ием шарапты әуелі әдемі ыдысқа, сонан соң өңешке асықпай құюға жаратқан, – деп Расул ағамыз еркін жымиды.

Авар ақындары желпінісіп қалды. Расул хрусталь рюмканы батпиған бармақтарымен қысып ұстады да сөз бастады:

– Мен бес түн бойы досым Наум Гребнев бір жыл аударған Жүсіп Баласағұнның 900 беттік поэмасын оқыдым. Жақсы тәржімалаған. Онан артық аудару мүмкін емес. Керемет шығарма! X ғасыр еншісі. Ал тереңдік қандай! Кеңдік қандай! Адалдық қандай! Дүниедегі ең асыл адамдар ақындар! Ең күшті адамдар да ақындар! Азғындаған адамды адамдыққа шақыратын да ақындар. Мен бұны Баласағұнды оқып болған соң ұқтым. Фирдоусиді оқыған соң да сондай ойға жығылғам. Ол ертеде, жас кезімде осы жердегі әдебиет институтын аяқтар кезімде болған. Есімнен танғанмын. Мына біздің ортаға Баласағұн енді ғана келді. Он ғасырдан соң кітабы Мәскеудің «Ғылым» баспасынан келесі жылы жарық көреді. Жарық көрісімен «көкпар» басталады. Өзбектер өздеріне, қырғыздар өздеріне тартады. Шыңғыс Айтматов бұл көкпарға дайын отыр. Өзбектер де сайысқа дайын деп естідім. Олар кезінде әл-Фарабиден айырылып қалған. Оған сендер, қазақтар, иелік еткенсіңдер. Мен бес түн оқыдым дедім ғой, сонда мен не ұқты деңдер?! «Құтты білік» кітабын түркі ақыны жазған. Талас жоқ. Бірақ кітап мінезі сол белгісіз түркі ақынының артында қазақ ақыны барынан белгі береді. Адам есімдері де қазақ есімдері. Поэмадағы мінез, ой, қайырым, тәуекел, жомарттық, ақылгөйлік, саналылық, қазақ топырағынан жаратылғанын танытып тұр. Бұл поэмада Дешті-Қыпшақ даласының өлмес, өшпес рух көзі көрінеді. Өткен он ғасырда жүздеген сарайлар қирап жердің астына түсті, жүздеген қасқыр жүректі хандар келмеске кетті, ал мына «Құтты кітап» өлген жоқ. Қазақтың киесі сіңген кітап тірі қалыпты. Ендеше Даналық кітаптарыңды құшаққа баса алмай қан қақсап қалып жүрмеңдер. Өткенін қадір тұтпаған, ардақтамаған халық халық бола алмайды. Қарнын тойғызғанға ғана мәз пенде де, адам бола алмайды. Осыны қыпшақтарға ұғу керек. Мен осындай ойдамын. Бұл ойым берік ой. Осы ойымды Әнуар мен Олжасқа жеткіз. Ұлы бабалардың рухын асқақтату керек! Ұлы бабаларды құшақта ұстау керек! – деп арыстан ақын Расул Ғамзатов маған үлкен қолжазбаны құшақтата салды. Қолжазба құшағыма азар сыйды.

– Сөзіңізді еш редакцияламай кітапқа енгізе беруге болады, – деді егде авар ақыны.

– Тосты де, – деп Расул Ғамзатов күлді.

– Роллан коньяк алсын, – деді Магомед Алиев.

– Рахмет, мен ішпеймін, – дедім.

– Қыпшақ, қағып таста, түк етпейді, – деді Магомед. Ол мені қолдап тұр еді.

– Бұл жас қыпшаққа тиме, – деді Расул. – Ол жөн сөйлеп тұр. Ішпесін. Қазақтар ақылды халық. Аманат арқалаған адамға арақ ішуге болмайды.

Мен не айтарға білмей дағдарып қалдым. Расул ағамның сөзі асқан ақыл еді. Жүрегім дүрсілдеп берді. Жаным тулады. Маған арақ ішейік дегендер көп болатын. Арақ ішпе деген әкемнен кейін Расул Ғамзатов еді. Ал сөз арасындағы тебіренісі қазақ туралы реквием болатын.

Расул Ғамзатов бастаған авар ақындары рюмкаларын төңкеріп тастады. Мен мың жыл қазаққа белгісіз болып келген Дана Бабамның ауыр қолжазбасын көтеріп бөлмеден шығып бара жаттым. Таң алдындағы Мәскеудің тас қаласы бабамның үш бума қолжазбасын көтерген мені елеген де жоқ. Бұл тас қалаға кімдер келмеген?.. Кімдер кетпеген?!

КСРО Жазушылар одағындағы кітап көмбесі

Мәскеудегі Жазушылар одағына әр республиканың кітап баспаларынан кітаптар жөңкіп келіп жататын. Оны қарау, зерттеу, талдау керек болатын. Бүкіл Кеңес Одағының кітап көмбесі Мәскеудегі КСРО Жазушылар үйі болғаны мен үшін таптырмайтын олжа еді. Сол кітап қорына кіріп алып апталап, айлап шықпаушы едім.

Бір күні сол көмбеге Жүсіп Баласағұнның «Құтты білік» атты дастаны түсті. Кітапты аударған қазақтың айтулы ғалымы, әдеби сыншысы Асқар Егеубаев інім екен. Жинақты бауырыма басып тұрып қатты қуандым.

«Құтты білік» кітабымен бір апта жалғыз қалдым. Үстелімде де сол кітап, жатқан жерімде де сол кітап, Сокольники бағына серуенге шыққанымда да сол кітап маған серік болды. Асқардың аудармасы да, кітапқа жазған алғысөзі де маған ұнады. Өкінішке қарай, Асқар Егеубаев ортамыздан ерте кетті. Білгір, талантты ғалым еді. Адамгершілігі, кішіпейілдігі де өзгеше болатын.

«Құтты білік» менің қолыма желтоқсанның басында тиген. Көлемді дастанды мен қыс бойы талмай оқыдым. Жүсіп Хас Хажыб Баласағұн ақынның теңдессіз ақылына таңғалдым. Отаншыл жүрегіне бас идім. Адалдығы үшін ардақтадым. Қанағатты серік еткен жан дүниесін риясыз көңіліммен құрмет тұттым.

«Құтты білік»

«Құтты білік» – қазақ ортасына мың жылдан соң қайта оралған құтты кітап. Киелі кітап. Дана кітап. Бұл кітаптың тілі де ерекше, ойы да ерекше, ал тағдыры – жұмбақ.

«Құтты білік» кезінде түркі халықтары ғұмыр кешкен аймақтарда кеңінен мәлім болған. Осы кітаппен бірге Дешті-Қыпшақ даласының төріне адалдық, адамгершілік, қайырымдылық атты қасиеттер қайтып оралған. Менің атам құлағыма күйған қазақтың тәрбие-танымдық аталы сөздері, дәл осы кітап беттерінен маған шабуыл жасаған.

Салт-сананы, ұлттық дәстүрді түзеген дана сөздер менің жанымды баурап алып еді. Ана сүтімен даритын қасиетті сөздер жүрегімді тулатқан. Асқар Егеубаев дана бабасының дастанын ана тілінде шебер сөйлетіпті. Өкінішке қарай Қазақ Республикасы Қазақстан Республикасы болды. Ана тілі кітабы қазақ тілі кітабы аталды. Анасыз адамның жүрек тілі сөйлей ме екен?! Олай болса, қазақ тілі не, робот тілі не?.. Өкінішті. Бұл заманауи аяусыз текетірес сайыста ұлт құндылықтары ұтылуда. Осыған абай болу керек еді, билік ұлттық ұстаным мен ұлттық идеяны сақтауға, өсіп-өркендетуге, кемел биікке көтеруге салғырттық танытты. Тіптен оны мүлдем ұмытып та кетіп еді. Авардың арыстан ақыны Расул Ғамзатов: «Сен халқыңның тарихына тас лақтырсаң, ол кейін сені зеңбірекпен ататын болады», деген аталы сөзін еске алсаң, көзіңе жас тіреледі.

Дәл осы «Құтты білік» кітабы ХХІ ғасырдағы Дешті-Қыпшақ даласына қазақ топырағының киелі қайнар сөзі мен ойын алып келді. Адамдығымызды, Адамгершілігімізді, Азаматтығымызды, әдепке, танымға, тәрбиеге толы салт-дәстүрімізді есімізге қайта түсіргендей болды.

«Құтты білік» – мың жыл бойы туған халқының аяулы құшағына ашық ұмтылған батыр кітап. Қазақтың қайтып оралған бағы деуге болар кітап. Он ғасырдан соң туған топырағына сарғайып сағына жеткен даналыққа толы дастанның кей ой оралымдарына көз сал, мейірімді оқырман:

Ақылды – ұлы, білімді – білікті,

Екеуі ұлы етер, қонса, жігітті.

Ақыл қайда болса, ұлылық толады,

Білім кімде, сол білікті болады.

Біліктіні тыңда, ақылдың бұлағы,

Білімді сөз – шырын, жанның құнары.

Тіліңді бақ, басың аман болады,

Сөзді қысқарт, жасың ұзақ болады.

Осыдан мың жыл бұрын жазылған көне кітап-тың әр сөзі, ойы, толғамы, таным-білім киесі бүгінгі ХХІ ғасырға еркін сіңіп жүре беруінің өзі де бөлек қасиет-ау! Дәл осы кітапта поэтикалық тектілік көзге ұрып-ақ тұр!

«Құтты білікте» Жүсіп Баласағұн түркі халықтарының даналығын, қанатты сөздерін, мақал-мәтелдерін барынша кең пайдаланады. Кітаптың тілі бай, сол тіл сонша таза, сұлу. «Құтты білікті» оқығанда қазақтың небір ғұлама сөздеріне көміліп қалып отырасыз.

Ақ сүтпенен бірге сіңген жақсылық,

Айнымайды, алғанша ажал қапсырып.

Іште біткен қылық, парыз мойнына,

Сөзбен сөксе – тілі ашытып қанынды,

Сүйек сыздап, жалын қабар жанынды.

Жүсіп Баласағұн дастаны Дешті-Қыпшақ даласындағы кесек тарихи кезеңнің, қоғамдық, саяси, әлеуметтік, моральдық-этикалық, рухани тыныс-тіршілігін көрсетеді.

Атақты түрколог В.Радлов: «Қазақтар нақысты сөйлеуді бар өнердің алды деп біледі, сондықтан олардың поэзиясы дамудың ең жоғарғы сатысына жеткен», деуінде үлкен шындық жатыр. Өттең, ұлы орыс ғалымының ұлы сөздерін өрбітіп, талдап, жіктеп әкетуге қазақ ғалымдарының ойлау биіктігі, этикалық, эстетикалық мәдениеті, зерттеу көкжиегі әлсіз соғып жатыр.

Түркі қағанаттары құлағаннан (VIII ғасыр) соң-ақ, Дешті-Қыпшақ даласы түркі халықтарының әдеби, мәдени орталығы болып қалыптасты.

Дала мәдениетімен бірге қала мәдениеті де өзіндік өрнекпен өркен жайған. Әл-Фарабидің, Баласағұнның, Ясауидің өнер көгіне көтерілген сәттері де IX-X ғасырлар болып табылады. Олардың ұлы еңбектері дала философиясының, этикасының, эстетикасының, заң мен жаратылыстануының қуатты ой желілеріне топтастырылған. Ал ол кезде Шығыстың ұлы ақындары Руми, Саади, Омар Һайам, Хафиз, Жәми дүниеге әлі келмеген. Олар XI, XII, XIV ғасырдың перзенттері болатын.

Уақыт атты жойқын күшке не лаж бар?!

Дағыстаннан жеткен дауыс. Тамыз. 2015 жыл

Жүсіп Баласағұнның кітабын баспаға дайындап болған кезімде Махачкаладан Дағыстан Жазушылар одағының бірінші хатшысы Магомед Ахметов телефон соқты. Мен Мәскеудің Горький атындағы Әдебиет институтында лекция оқып жүрген жылдары ол сол институттың студенті еді.

– Роллан муалим, Ассаламалейкум! Мен Магомедпін.

– Бүкіл Дағыстан Магомед, – деп күлдім.

– Таныдыңыз ба?..

– Танымығанда... Магомед Ахметов. Дауысың түк өзгермепті. Сәл ержеткенінді, толысып-толғаныңды танытады.

– Сіздің де дауысыңыз сол қалпы. Тек сәл шаршау бар секілді.

– Қартаю да бар, Магомед... Тындап тұрмын.

– Сізді көрмегеніме қанша жыл өткенін білемісіз, муалим?

– Қанша жыл өтіпті?..

– 33 жыл!..

– О, уақыт шіркін, адамды алдап соғатын сиқыр күшсің ғой!.. Дағыстанның Жазушылар одағын басқаратыныңды Ресей ақындарынан естідім. Қайырлы болсын!

– Көңіліңіз күпті ғой, муалим! Дағыстанға келіңіз. Өзім тосып аламын.

– Рас айтамысың?..

– Менің екі сөйлегенімді қашан көрдіңіз, муалим! Мен тосып алуға әзірмін. Расул аканың өзін көре алмайсыз, бірақ моласына барып тағзым етеміз.

– Ғамзат Цадасаның да ауылына барсақ.

– Міндетті түрде.

– Сен қайдан ғана телефон соқтың, Магомед? Жүрегімді тулатып жібердің ғой.

Менің де жүрегім атой салып жатыр. 33 жыл көріспедік. Шынын айтсам, сізді сағындым, Роллан муалим.

– Мен де, Магомед. Өлеңді жібер. «AMANAT» журналына шығарамын.

– Тезірек Махачкалаға жетіңіз. Сонда өлеңдерімді құшағыңызға басамын. Құлағыңызға құямын.

– Кубачы ауылына апара аламысың?

– Апарғанда қандай. Әйелім Кубачыдан ғой. Әкесі атақты ұста болған. Сізге мықты канжар мен алмас қылыш сыйлаймын.

– Қазақтың тиындарын ала барайын. Пышақ сыйлаған адамға тиын беру керек, әйтпесе араздасады...

– Онда Магомед Алиев мақтайтын «Қазақстан» коньягын да ұмытпаңыз, муалим!..

Ақын Магомед Ахметов маған түнде телефон соққан. Қайтып ұйықтай алмадым. Авардың асқан бауырмал ақындарын, жауырындары жер иіскемеген балуандарын есіме алып толқыдым.

Аэропортқа телефон соқтым. Танертең Мәскеуге самолет ұшады екен. Махачкалаға да сол күні түсте шағын самолет ұшатын көрінеді. Алла қаласа, кешке Махачкалада боламын.

О, ұлы Дағыстан!

О, «Дағыстан семсерлерінің жарқылы» атты айбынды кітап. Ол кітап Кеңес Одағы кезінде жабық кітап болған. Ол кітап Шәміл туралы шындыққа толы дастан еді ғой. Несін айтасыз!.. «Дағыстан семсерлерінің жарқылын» мен Будапеште түркі жігітінен екі түнге алып оқығанмын. Опасыз заман-ай!.. Несін айтасыз?!.

Шу алқабы. Түн. 2016 жыл. ХХІ ғасыр

Көне Шу өзенінің жайдақ жағалауы.

Жұлдызы сөнген, Айы жасырынған маңғыған қап-қара аспан, Қара Жерге төніп келіп еріксіз тоқтағандай.

Кұлаққа ұрған танадай меңіреу тыныштық.

Қапырық атқан түнерген түн.

Аспан үнсіз. Дала үнсіз. Мен де үнсізбін. Үш түн бойы мені құшағына басқан жалғыздық та үнсіз. Жалаң аяғымды жуған өзеннің жылы суы ғана күбір-күбір етіп қараңғылықта әлдеқайда баяу ағып жатыр.

Қап-қараңғы өлі әлемнің ортасында жалғыз жатырмын.

Бір ай бойы Бетпақдаланы, Қаратауды, Қызылқұмды, Шу бойын еркін аралап болып, өзен жағасына қирай құлағанымызға үшінші түн еді. Делсал өзен аңғарында дел-сал болып мен жатырмын. Тән де, жан да тыныштық тілеген. Жалғыздық тілеген. Құзордан (Баласағұн) Шуға құлаған соң-ақ оңаша кетіп, оңаша қалуды ойлағам. Қасиетті Жүсіп Баласағұнның кітабына соңғы сөз жазып бітіруім керек еді. Үшінші түн болса да машина соққан тән өзіне келе алмаған. Жан да орнықты ойға берік бекіне алмап еді. Тағы бір көзім ілініп кетіп, қайта оянғанымда жүргізуші жігіт Болат от жағып, сол отқа ет қақтап отыр екен.

– Тұрып тамақ ішіңіз, – деді Болат.

– Рахмет. Маған тиме. Маған дәл қазір жалғыздық жарасады.

Қасыма үнсіз келген Болат, үнсіз жоғалып кетті.

Арқан бойы жерде маздап от жанып жатыр. Түнге оранған далада тірліктің бар екенін сол қызу алау ғана білдіргендей. Басқа селт еткен дыбыс жоқ. Бұндай тас қараңғы түндер адамды жалғыздық құшағына тартады, ой әлеміне жетектеп алып кеткенін өзің де сезбей қаласың!

Барлығын тастап, бір түнде Дағыстан асып кеткенім есіме оралды. Жүсіп Баласағұн қолжазбасын баспаға әзірлеу үстінде талып шаршаған мен үшін Кавказ тауларына сапар шегу бостандық аралына жетумен бірдей еді. Магомед Ахметов екеуміз бүкіл Дағыстанды араладық. Расулдың әкесі Ғамзат Цадасаның басына, Расулдың өз моласына барып құран оқыттық. Дағыстан балуандарымен кездестік. Кубачы ауылында ұзақ түн өнерпаз адамдармен көрік қыздырып, қылыш соққыладық.

– Магомед, Расул Ғамзатов Жүсіп Баласағұн кітабына алғысөз жазғанда өте жарасымды болар еді, – дедім.

– Роллан муалим, Расул Роллан, алғысөзді өзің жаз дер еді. Қазақтың киесін өздерің көтеріңдер дер еді. Алғысөзді Дағыстанда бастаңыз да, Дешті-Қыпшақта, Шу өзенінің бойында аяқтаңыз. Сол дұрыс болады.

– Болсын. Сенің сөзіңнің жаны бар. Жүсіп Баласағұнды маған алғаш таныстырған Расул

- «Москва» қонақ үйіне сізді шақырғанын білемін.
- Онда сен де бар ме едің? – деп таң қалдым.
- Мен де болғам. Студент кезім ғой. Шаруашылықта жүргем. Сіздермен қатар отыру бізге қайда?!.
- Солай ма еді?..
- Талай уақыт өтті ғой несін айтасыз?! Муалим, Жүсіп Баласағұн туралы алғысөзді өзіңіз жазыңыз. Бүгінгі ұлт жазушыларының ішіндегі құдіреттілері Анатолий Ким, Тимур Зульфикаров, Владимир Личутин...
- Әбіш Кекілбаев, Олжас Сүлейменов, Мұқағали Мақатаев, – деп қостым.
- Роллан Сейсенбаев, – деді Магомед. – Муалим «Дағыстан семсерлерінің жарқылы» кітабын шығарып берем дедіңіз. Шәмілдің аруағы қолдасын сізді! Аман болыңыз!
- Магомед, сені келесі жылы наурызда Қазақстанда тосамын.
- Дешті-Қыпшақ даласын сізбен бірге аралау мен үшін бақыт, муалим.
- Магомед, есінде бар ма, таудағы шағын бейіт басындағы шағын моладағы төрт жол өлең.
- Әрине есімде, муалим.
- Мен сол өлеңді түнде қазақшаладым. Үнін тыңда.
- «Ол Әулие де емес еді,
Ол Батыр да емес еді,
Бірақ сен оған басыңды ій,
Ол Адам болатын!»
- Магомед, мен бүкіл жер жүзін аралаған адаммын, бірақ дәл осындай ғажайып эпитафияны оқып көрген емеспін. Таулықтар адамдық қалпын сақтауға тырысып бағуларын бір сәтке тоқтатпаған өжет ел.
- Муалим, сіз де нағыз адамсыз, – деп Магомед мені өзімсіне құшақтап, қимай қош айтысты.
- Сабырлы алтын күн астында, Кавказдың ақ бас таулары мен Каспийдің көкпеңбек айдыны жарқырап жатқан ала таңда мен Дағыстаннан Қазақияға жол тарттым.
- Самолет ішінде ойымда Дағыстан тұрды, жүрегімде Жүсіп Баласағұнның дана сөздері дүркіреп қоя берді.

Білімге ғана ұмтылғын,

Құлы болма құлқынның

Ой мен ақылға толы дастан қап-қара аспан астында еркін қалқиды. Шу өзенінің кең алқабында Баласағұннан шыққан дананың сөздері ерекше екпінді көрінді.

Менің ендігі білетінім:

Жалған дүниеде байлық та жалған, билік те жалған. Дәл осы жалған дүниеде тірі қалатыны ақыл, сана, рахым ғана.

Қалған жалғанның барлығын Дешті-Қыпшақтың қара дауылы тас-талқан қылады.

Түндегі қап-қара аспан таң ата ерекше рахымды пейілмен айқара ашылды. Таңғы саумал сәуле Шу өлкесіне енді ғана еркін көтеріліп келе жатыр еді.

Көзімді аштым, бірақ орнымнан қозғалмадым. Мен білетін көне формула былай сөйлейді:

«Ex oriente lux» – Жарық Шығыстан көрінеді.

Шу өзенінің кең жайсаң алқабына таңғы мөлдір сәуле Шығыстан көтеріліп келе жатқан.

Иә, Құдай жаратқан әлемде күн Шығыстан көтеріледі.

Жүсіп Баласағұн сол ақиқатты айна-қатесіз ашық жырлап өткен даналар санатынан.

Ой. Тағы да ой... Қайран бабаларымыз аманат қылып тастап кеткен құндылықтар қаншама?!. Таң қаласыз. Өкінішке қарай, әлі де еркін, ұлттық махаббатпен сол құндылықтарымызды терең зерттеп, әлем алдына асқақ көтеріп алып шығып ардақтай алмай жатырмыз.

Өлкемізді де, өнерімізді де, өзімізді де.

Қазақтың тарихи-әдеби мұраларындай бай мұра еш халықта жоқ. Сіз маған әлемге 360 эпос қалдырған халықтың атын атаңызшы?.. Атай алмайсыз. Ол – қазақ халқы.

Түркі халықтарының мәдени, тарихи кемелдігі – адамзат өркениетінің ең шоқтығы биік жемісі.

Орхон-Енисей, Талас жазулары, әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Ясауи еңбектері, Дешті-Қыпшақтың өр мінезді жыраулар поэзиясы – түркі халықтары тудырған дала цивилизациясының асыл шамшырақтары.

Теңдессіз рухани мұрасы.

Киелі мәдени ескерткіштері.

Асыл бабаларымыздың қасиетті көзі.

Сол ардақты бабаларымыздың жаны жәннатта болсын!

Жаратқанның жарығы Шығыстан шығуын бір сәтке де үзбеуін Жаратқанның өзінен тілеген.